

تبیین راهبردهای توسعه گردشگری پیرا شهری جامعه محور مطالعه موردی منطقه کن - سولقان

فضیله دادور خانی - استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
منصور غنیان - دانشیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، خوزستان، ایران

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۷/۲۴ پذیرش مقاله: ۱۳۹۷/۱۱/۲۴

چکیده

رشد بدون برنامه گردشگری در مناطق پیرا شهری و عدم توجه به خواست و نظرات مردم محلی که در نهایت منجر به تمرکزگرایی برنامه‌ها می‌شود می‌تواند آسیب‌های جدی بر روستاها وارد سازد. این پژوهش باهدف تدوین استراتژی‌های مناسب برای توسعه گردشگری در نواحی پیرا شهری بخش کن در استان تهران انجام شده است. پژوهش با روش اکتشافی و با ماهیت کیفی و از لحاظ نوع تحقیق، کاربردی و توسعه‌ای انجام شده است. جامعه آماری پژوهش متصدیان فعالیت‌های گردشگری، مدیران محلی و متولیان جاذبه‌های گردشگری هفت روستا از دهستان سولقان در بخش کن که دارای طیف گسترده‌ای از جاذبه‌های گردشگری هستند، تعیین گردید. با توجه به ماهیت کیفی مطالعه، به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های موردنیاز، گروه‌های کانونی ۴-۳ نفره گردید. گروه مردم محلی، مدیران و گردشگران و در قالب گروه‌های ۹ الی ۱۲ نفره تشکیل شده و در کارگاه‌های جداگانه‌ای که در روستای مرکزی (سولقان) برگزار شد، شرکت کردند. از تحلیل SWOT برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز استفاده شد و استراتژی‌های مرتبط تعیین شد. ماتریس نقاط قوت، فرصت‌ها، ضعف‌ها و تهدیدها از نظر سه گروه مشارکت‌کننده در تحقیق همسویی بیش‌تر نظرات بین مردم محلی و مدیران و تفاوت در نگرش در بین متولیان گردشگری را نشان می‌دهد. از سوی دیگر تفاوت در نگرش‌ها در خصوص نقاط قوت و ضعف که برگرفته از نیازها و عملکردهای متفاوت است، منجر به ارائه راهبردهای متفاوتی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ریزی راهبردی، گردشگری پیرا شهری، جوامع محلی، منطقه کن - سولقان.

مقدمه

کشور ایران دارای قابلیت‌های گسترده‌تری جهت توسعه گردشگری می‌باشد، این فعالیت از مهم‌ترین محورهای اقتصادی در جهت توسعه اشتغال و درآمد شناخته شده است و علاوه بر اثرات اقتصادی، اجتماعی، دارای پیامدهای فرهنگی نیز می‌باشد که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم جوامع محلی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در جهان کنونی پدیده گردشگری فراتر از یک فعالیت اقتصادی همواره به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی و پویا دارای پیچیدگی خاصی است (Elliott, 2008: 4). گردشگری در سال‌های اخیر به‌عنوان یک کاتالیزور یا تسریع‌کننده توسعه اجتماعی، اقتصادی در روستاها قلمداد می‌شود (Sharpley, 2002: 233). اما باید توجه داشت در فقدان برنامه‌ریزی مناسب و جامع‌نگر این پدیده می‌تواند برخی مشکلات را عمیق‌تر کرده و یا خود مسائل جدیدی را به وجود آورد. از جمله مسائلی که توسعه گردشگری را با مشکلات زیادی روبه‌رو می‌سازد عدم توجه لازم به جامعه میزان در سیاست‌گذاری‌های گردشگری است. مشارکت جوامع محلی و تمرکززدایی از مراجع برنامه‌ریزی دیرزمانی است که به‌عنوان یکی از اصول پذیرفته شده در برنامه‌های توسعه پیرا شهری کشورهای پیشرفته به کار گرفته می‌شود و به‌عنوان ابزار ارزشمندی برای کاهش اثرات منفی گردشگری و تشویق در جهت خلق محیطی دوستانه‌تر و موردپذیرش جوامع محلی موردتوجه می‌باشد (Muephy, 1998; Timothy, 1999). تحقیقات متعددی به آشکار کردن اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی این فعالیت پرداخته‌اند (King & Brian, 1993). عمده تحقیقات صورت گرفته نشان می‌دهد که گردشگری یک عامل بزرگ اقتصادی است که قادر است معیشت روستا را دگرگون سازد (Pigram, 1994; Sharpley, 2002; Brieden hann, 2004) و ابزار ارزشمندی برای تنوع‌بخشی به اقتصاد روستا به شمار می‌رود.

درعین حال بسیاری از متون آکادمیک نیز در باب گردشگری به جنبه‌های خاصی از گردشگری که حول محور گردشگران قرار دارد توجه نموده‌اند؛ عمده هدف این مطالعات ارتقاء رضایتمندی گردشگران است. و با توجه به ماهیت متمرکز برنامه‌ریزی نظرات جوامع محلی به‌خصوص در مناطق پیرا شهری به‌منظور برنامه‌ریزی تاکنون به‌طورجدی موردتوجه نبوده است. نظر به اهمیت خواست و انتظارات مردم محلی به‌عنوان جامعه میزبان و درعین حال توجه به نظرات مدیران محلی به‌عنوان افراد مورد وثوق و همچنین کارشناسان بیرونی که تحت عنوان متولیان گردشگری از آنان نام‌برده شده است، پژوهش حاضر بر استخراج راهبردهای توسعه گردشگری در منطقه بر مبنای برآیندی از نظرات این سه گروه اقدام می‌نماید. این امر به‌نوعی دخالت دادن نظر آنان در امر برنامه‌ریزی در روستاهای موردپژوهش و تمرکززدایی از برنامه‌ها را به دنبال خواهد داشت. با این تصور که بهره‌گیری، رضایتمندی و مشارکت جوامع محلی شرط اولیه توسعه پایدار گردشگری پیرا شهری قلمداد می‌شود.

گردشگری پیرا شهری در دهه گذشته به‌عنوان ابزار تجدید حیات اقتصاد مطرح شده است. هم‌چنین از آن به‌عنوان راهی برای حفظ و تجلیل از فرهنگ محلی و منابع یادشده است (Suzanne & Kline, 2007). ناپایداری در وضعیت کشاورزی و روبه‌رو بودن این بخش با ریسک‌ها و خطرات موجود که نه‌تنها درآمد روستاییان و بهره‌برداران کشاورزی، بلکه زندگی بخشی از جامعه را با تهدید روبه‌رو نموده است، نیاز روزافزون به وجود منابع جدید درآمدی در نواحی پیرا شهری را دوچندان کرده است. از این رو یافتن منابع جدید درآمدی با تکیه بر ویژگی‌های درونی جوامع و برنامه‌ریزی برای کاهش ابعاد منفی این‌گونه فعالیت‌ها از مهم‌ترین اولویت‌های متصدیان توسعه در کشورهاست. به همین دلیل است که در دو دهه اخیر، جوامع پیرا شهری و مدیران و سیاست‌گذاران امر توسعه درصدد تقویت و متنوع سازی منابع درآمدی برای ساکنان این مناطق و برنامه‌ریزی به‌منظور ساماندهی فعالیت‌ها و برنامه‌هایی که در نواحی پیرا شهری عمدتاً به‌صورت برنامه‌ریزی نشده در حال اجراست، برآمده‌اند (Byrd, 2008: 8). تجارب حاصل از حضور گردشگران در یک منطقه، نشان داده که توسعه بدون برنامه‌ریزی فعالیت‌های گردشگری پیرا شهری، بیش از اینکه پیامدهای مثبت داشته باشد،

تأثیرات منفی بر کشاورزی پایدار و زندگی طبیعی مردمان به دنبال دارد (Ozen & Yalcinkay, 2007: 114). نتایج تحقیقان مختلف نشان می‌دهد توسعه گردشگری برنامه‌ریزی شده اهدافی مانند اشتغال پایدار محلی، رشد اقتصادی و افزایش درآمد، افزایش هزینه مرتبط با ایجاد زیرساخت، تشویق توسعه برای دیگر بخش اقتصادی و مشارکت مردم محلی برای حفاظت از محیط‌زیست و فرهنگ بومی و محلی و افزایش تبادلات فرهنگی بین گردشگران و ساکنان محلی (Vanderwerf, 2008) را تعقیب می‌نماید.

توسعه گردشگری اثرات متعددی بر ساکنان محلی داشته است که اغلب در سه طبقه دسته‌بندی شده‌اند، دسته اول عوامل اقتصادی هم‌چون درآمد و اشتغال و قیمت‌ها، دسته دوم عوامل فرهنگی-اجتماعی مانند ارتباطات بین‌المللی، احیا سنت‌ها و فرهنگ‌های بومی و دسته سوم حفاظت محیط‌زیست مناطق طبیعی و حیات‌وحش و افزایش دانش درباره طبیعت است (Ozkok et al, 2007). از دیگر اثرات مثبت گردشگری مناطق پیرا شهری می‌توان به افزایش درآمد و استانداردهای زندگی و بهبود اقتصاد محلی و افزایش فرصت‌های اشتغال اشاره کرد و در خصوص اثرات منفی گردشگری می‌توان افزایش قیمت کالاها و خدمات هم‌چون قیمت اراضی و خانه‌ها، افزایش آلودگی صوتی، ترافیک و ازدحام جمعیت، تخریب چشم‌اندازها و مکان‌های تاریخی را نام برد (Tatoylu et al, 2004). افزایش جرم و فساد و کاهش احساس تعلق به جامعه از جمله شرایط منفی است که بر جامعه محلی اثرگذار می‌باشد. از دیگر اثرات گردشگری پیرا شهری از دید عده‌ای از محققین می‌توان به ایجاد فاصله بین جوامع هم‌جوار و رقابت برای جذب گردشگر، ایجاد مشاغل با دستمزد کم و پاره‌وقت اشاره کرد که ممکن است مشاغل باکیفیتی برای ساکنان محلی فراهم نکند، افزایش قیمت زمین، کاهش هویت فرهنگی، تهدید آسایش روستا، احساس کاهش استقلال از دیگر اثرات گردشگری پیرا شهری است (Vanderwerf, 2008: 56). توسعه گردشگری در منطقه کن-سولقان جوامع محلی را به گونه‌های مختلف تحت تأثیر قرار داده است. در برخی موارد جاذبه‌های تفریحی موجود در منطقه به قدری افزایش می‌یابد که تعداد گردشگران بسیاری را جذب می‌کند. از این رو جهت دستیابی به گردشگری پایدار همراهی و مشارکت جوامع محلی و هم‌چنین شناخت بهتر واکنش جامعه میهمان در قبال گردشگری ضروری می‌نماید (Khani 2007: 12)) بنابراین ضروری می‌نماید که جهت مواجهه با تنش‌های ناشی از اثرات منفی توسعه غیر برنامه‌ریزی شده در منطقه، نظرات ساکنین و عقاید آنان در خصوص رشد برونزای گردشگری می‌باید مورد توجه قرار گیرد (Donald et al, 2004: 623). نظرات منفی ساکنین محلی در خصوص توسعه گردشگری و نارضایتی آنان که ناشی از فرصت‌های محدود و یا عدم وجود فرصت‌ها برای ساکنین می‌باشد، می‌تواند منجر به نارضایتی گردشگران و در نتیجه ناپایداری گردشگری شود (Khani, 1390: 38). هدف این مقاله تحلیل و ارزیابی وضع موجود و تعیین قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها در برنامه‌ریزی گردشگری در منطقه پیرا شهری کن سولقان است. سؤال اصلی تحقیق این است که با توجه به وضعیت موجود گردشگری منطقه عمده‌ترین قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها از دیدگاه جوامع محلی، مدیران محلی و متولیان امر کدام است و برآیند این نظرات چه راهبرد یا راهبردهایی را در پیش روی برنامه‌ریزان قرار می‌دهد؟

لیو و وار^۱ (۱۹۸۶)، در مطالعه اثرات گردشگری بر جوامع محلی به این نتیجه رسیدند که توسعه گردشگری اثرات مثبت اقتصادی و فرهنگی بر جوامع محلی داشته است اما این اثرات در زمینه زیست‌محیطی به نظر نمی‌آید. میلان و پیژام^۲ (۱۹۸۸)، در مطالعه خود در رابطه با پیامدهای اجتماعی گردشگری پی بردند که هرچه نگرش ساکنین محلی از توسعه فعالیت‌های گردشگری مثبت‌تر باشد میزان حمایت آن‌ها از این فعالیت‌ها بالاتر است.

کینگ و همکاران^۱ (۱۹۹۳)، نیز در مطالعات خود نتیجه گرفتند که ساکنینی که به لحاظ اقتصادی درآمدشان به گردشگری وابسته است از توسعه آن حمایت نموده و باوجود اطلاع از اثرات منفی آن مخالفتی با گسترش این فعالیت‌ها نداشته‌اند.

لانکفورد^۲ (۱۹۹۴)، در پژوهش در آمریکا دریافت که گردشگری دارای پیامدهای مثبت اقتصادی برای جوامع محلی است اما اثرات منفی همچون جرم و جنایت، زباله، ترافیک و آلودگی صوتی نیز برای جوامع محلی به دنبال دارد. گوروسوی و همکاران^۳ (۲۰۰۲)، بیان داشتند که حمایت و پشتیبانی جامعه میزبان از فعالیت‌های گردشگری متأثر از عواملی همچون میزان استفاده از منابع گردشگری، میزان محوریت ارزش‌های بومی، سطح اقتصادی جامعه، منافع اقتصادی و اجتماعی و هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی مرتبط با گردشگری است. سلیمانی و همکاران نیز در پژوهش خود در نواحی پیرا شهری شهرستان ایزه در استان خوزستان نشان دادند که وجود نگرش مثبت بین جامعه محلی رضایت آنان را از فعالیت‌های گردشگری تا حد زیادی بالا می‌برد (سلیمانی و همکاران، ۲۰۰۹).

همچنین در خصوص برنامه‌ریزی راهبردی و کاربرد SWOT در برنامه‌ریزی گردشگری تحقیقات چندی صورت گرفته است: به‌عنوان نمونه، خانی و نیک‌سیرت (۲۰۱۱)، در پژوهشی که تحت عنوان برنامه‌ریزی راهبردی طبیعت‌گردی در روستاهای نواحی بیابانی در روستای خرانق از توابع یزد انجام دادند، با به‌کارگیری این تکنیک به شناسایی راهبردهای مناسب در جهت توسعه گردشگری منطقه پرداختند و بر این اساس، «هم‌راستا کردن برنامه‌های گردشگری تاریخی روستا با برنامه‌های طبیعت‌گردی» به‌عنوان راهبرد نهایی انتخاب گردید.

نوحه‌گر^۴ و همکاران (۱۳۸۸)، در تحقیقی با عنوان «ارزیابی قابلیت‌های طبیعت‌گردی جزیره قشم با بهره‌گیری از مدل مدیریت استراتژی «SWOT» راهبردهایی در جهت رونق و بهبود عملکرد مدیریت گردشگری منطقه مورد مطالعه ارائه می‌دهند.

ابراهیم‌زاده و آقاسی زاده^۵ (۱۳۸۸)، با استفاده از مدل راهبردی SWOT، اصلاح نهادهای مدیریتی، تقویت تبلیغات، تعامل و هم‌فکری بین مسئولان منطقه آزاد چاه‌بهار و سازمان‌های مرتبط با گردشگری و مردم را پیشنهاد داده‌اند. ایشان جهت دستیابی به توسعه پایدار گردشگری پیرا شهری و برنامه‌ریزی و مدیریت کارآمد برای تقویت اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی، ارتقا سطح رضایتمندی این جوامع در راستای حمایت آن‌ها از این فعالیت و نیز افزایش مشارکت آنان در تداوم گردشگری ضروری می‌دانند.

بریدنهان و ویکنز^۶ (۲۰۰۴)، دریافتند که هر چه میزان موافقت و حمایت ساکنان محلی از توسعه گردشگری بیش‌تر باشد، توسعه این فعالیت‌ها به شکل پایدارتری به اجرا در خواهد آمد و موجبات توسعه پایدار نواحی پیرا شهری را به دنبال خواهد داشت.

مگ گهی و اندرک^۷ (۲۰۰۴)، نیز به وجود رابطه معکوس بین میزان وابستگی به فعالیت‌های گردشگری و نگرش منفی ساکنان محلی به حضور گردشگران آن پی بردند.

مایسون و چاین (۲۰۰۰)، در مطالعه‌ای در نواحی پیرا شهری زلاندنو پی بردند که ساکنان محلی در ابتدا عموماً دیدگاه مثبتی از توسعه فعالیت‌های گردشگری در روستای خود دارند اما به‌مرور این گرایش‌ها منفی می‌شود. فیروز جایی نیز در

- 1 . King
- 2 . Lankford
- 3 . Gursoy
- 4 . Nohegar
- 5 . Ebrahim Zade & Aghasi Zadeh
- 6 . Briedenhann & Wickens
- 7 . MC Gehee & Anderek

مطالعه خود در شهرستان نوشهر به نتیجه مشابهی دست یافت به گونه‌ای که ایشان چنین طرح می‌کنند که در مراحل اولیه توسعه گردشگری فواید اقتصادی بیش‌تری نمود می‌یابد. ولی در مراحل بعد توسعه در مقیاس انبوه و کنترل نشده هزینه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی بیش‌تری را بر جامعه تحمیل می‌کند (علیقلی زاده فیروز جایی: ۱۳۸۶: ۳)

مبانی نظری

گردشگری پیرا شهری جنبه‌های مختلفی از سفر بازدیدکنندگان در خارج از خانه‌ها و شهرهای خود به مناطق اطراف شهر به منظور گذران تعطیلات، سفرهای روزانه کوتاه‌مدت، تفریح، صید و شکار، قرار گرفتن در دل طبیعت، و یا حتی بازگشت به خاستگاه خود و ملاقات دوستان و خویشاوندان را نیز شامل می‌شود. علاوه بر این گردشگری پیرا شهری به‌عنوان بهره‌گیری از سکوت و آرامش، هوای سالم، فضاهای گسترده و فرار از ازدحام شهری نیز نگریسته می‌شود (English Tourist Council, 2002). بر طبق نظر لونگ و لین (۲۰۰۰) گردشگری پیرا شهری به دومین مرحله توسعه خود پا نهاده است. اولین مرحله آن از طریق افزایش محصولات گردشگری و گسترش اشتغال و کسب‌وکار و هم‌چنین افزایش تعداد بازدیدکنندگان از مناطق خارج از شهر شناخته شده است. دومین مرحله که قدری پیچیده‌تر است به نظر می‌رسد که در پی پاسخگویی به سؤالاتی در خصوص سیاست‌گذاری‌ها، نحوه اجرا و نقش جوامع محلی در بازسازی نواحی پیرا شهری و در فرایندهای گسترده‌تر توسعه گردشگری است. به نظر می‌رسد توجه به مطالعات گردشگری پیرا شهری در سال‌های اخیر تحت تأثیر دو عامل کلیدی قرار دارد:

۱. رشد تقاضای گردشگری در مناطق خارج از شهر (لزوم توجه به پیامدهای آن).
  ۲. تبدیل گردشگری پیرا شهری به یک دستورالعمل توسعه، به این امید که کسب‌وکار گردشگری بتواند در مقابل ابزار سنتی توسعه گردشگری، اثرگذاری بیش‌تری داشته باشد.
- علاوه بر این مفروضات مدیریت استراتژیک کلان عبارت است از: ۱. آرمان‌های نظام گردشگری پیرا شهری واحدهایی معتبر بوده و آنچه نیاز به اصلاح دارد نظام گردشگری پیرا شهری و زیرمجموعه‌های آن است. ۲. تحقق هدف‌ها و آرمان‌های نظام گردشگری پیرا شهری موجب می‌شود که افرادی مستقل و متکی به‌خود تربیت شوند. ۳. بیش‌ترین بهره‌مندی از این نوع برنامه‌ریزی برای سازمان‌های برنامه‌ریز و متولی حاصل می‌شود (Husseini, 2011: 6).
- هالدر عناصر اصلی برنامه‌ریزی در جهت توسعه گردشگری پیرا شهری را ایجاد زیر ساخت‌ها، ساخت دهی مجدد و آزادسازی سیاست‌ها، تشویق سرمایه‌گذاری، وضع قانون و مقررات مرتبط، بررسی مشکلات، استاندارد کردن خدمات و کالاها، حمایت دولت، اطمینان بخشی از سلامت و امنیت گردشگران، برنامه‌ریزی رشد پایدار گردشگری پیرا شهری، سرمایه‌گذاری در فن‌آوری‌های جدید، ایجاد تعادل بین فرهنگ و محیط‌زیست، توسعه گردشگری پیرا شهری با محوریت منابع طبیعی، حفظ فرهنگ محلی و سبک زندگی، پر کردن شکاف بین غنی و فقیر، توسعه امنیت در همه زمینه‌ها، یکپارچه کردن اطلاعات موردنیاز، مؤثرتر کردن ارتباطات، بهبود تولیدات گردشگری سنتی و ارتقاء کیفیت معرفی کرده است. هالدر هم‌چنین یکی از چالش‌های اصلی توسعه گردشگری را فقدان مشارکت مردم محلی، فقدان آموزش، ضعف مهارت‌های برنامه‌ریزی و ضعف مهارت‌های ارتباطی بین روستائیان می‌داند (هالدر، ۲۰۰۷: ۱۱۸). درحالی‌که خیاطی (۱۳۸۲)، در مطالعه مشکلات گردشگری تایلند آن را در پنج حوزه: مدیریت محیط‌زیست، توسعه ساختارهای فیزیکی، منطقه بندی، مشارکت و قوانین دسته‌بندی کرده است.

مدل‌های مناسب و رویکردهای اندکی در ارزیابی یکپارچه اثرات وجود دارد. اغلب رهیافت‌های برنامه‌ریزی گردشگری بر انتظارات نادرست و آرزوها مبتنی است به‌طوری‌که با ارزیابی‌های اثرات بالقوه قابل‌اعتماد و با تکنیک‌های مناسب در تضاد است. نکته مهم برای جامعه محلی این است که بتواند به درک درستی از فرایندهایی که در پیرامونشان رخ می‌دهد،

نائل آیند. معمولاً در جوامع کوچک اگر زیرساخت‌های گردشگری نامناسب و ناکافی باشد و یا توسط سرمایه‌گذاران بیرون از جامعه اداره شود و یا به مالکیت آنان درآمده باشد، سطح ماندگاری مشارکت جوامع محلی بسیار کاهش می‌یابد. مسئله خروج منافع اقتصادی از منطقه بخشی از مسئله توسعه اقتصادی جوامع محلی باشد اما ارزیابی آنچه در جامعه باقی می‌ماند می‌باید به‌عنوان بخش مهمی از فرایند سیاست‌گذاری موردنظر قرار گیرد. تجارب نشان داده است که منافع و اثرات نامشهود تنها توسط جامعه محلی می‌تواند مورد ارزیابی دقیق قرار گیرد. معمولاً نظرسنجی از جوامع محلی در خصوص گردشگری با سه رویکرد مورد مطالعه قرار می‌گیرد که با موضوعات روانشناسی و جامعه‌شناسی مرتبط می‌باشد. اولین رویکرد تحت عنوان رویکرد الحاق به جوامع محلی شناخته می‌شود. این رویکرد نحوه گسترش و الگوی مشارکت اجتماعی و ادغام در زندگی جوامع محلی را با درک صحیح از این جوامع و احترام به آنان بررسی می‌نماید (Cool & martin, 1994). این رویکرد مدلی را ارائه می‌دهد که پیوستگی گردشگری به جوامع محلی با پیوندهای بین خانواده، ساکنین و پیشرفت‌های اجتماعی بیشتر می‌شود. همچنین مدل خطی نیز قابل‌تصور است که در آن «الحاق به جوامع محلی» از طریق کاهش جمعیت و یا تراکم، تضعیف می‌شود. از نقطه‌نظر گردشگری تصور می‌شود کسانی که با این فعالیت مرتبط هستند، توسعه گردشگری را بیشتر از کسانی که ارتباطی با این فعالیت ندارند مثبت ارزیابی می‌کنند (Allen, et al, 1998:16-21).

رویکرد دوم به‌عنوان نظریه «ماشین رشد» مطرح شده است. بر اساس این نظریه همچنان که گردشگری به‌عنوان نیروی اقتصادی گسترش می‌یابد فعالیت گردشگری به‌طور فزاینده‌ای بر رشد اقتصادی نواحی تأکید می‌ورزد (Allen, et al 1998: 16-21). این چهارچوب برای تشخیص تفاوت‌ها بین نظرات ساکنین و نظرات گروه‌های برگزیده مفید است. در این نظریه فرض می‌شود که توسعه گردشگری بیش از این که توسط جوامع محلی اداره شود از طریق نیروهای قدرتمند شهری و علائق گروه‌های نخبه کنترل می‌شود

درنهایت نظریه «تبادلات اجتماعی» تبادل منابع را بین افراد و گروه‌ها بررسی می‌نماید. بر طبق این نظریه افراد زمانی اقدام به تبادل می‌نمایند که منافع حاصله برای آنان ارزشمند باشد، به‌خصوص اگر این مبادلات منافی را فراهم سازد که بیش از هزینه‌ها باشد، این تمایل بیش‌تر می‌شود (Jurowski & Gursoy, 2004: 24). بر طبق این رویکرد انتظار می‌رود افرادی که فواید واقعی اقتصادی دریافت نمی‌کنند از گردشگری حمایت نخواهند کرد. ارتباط بین اجزاء مختلفی که اثرات کلی تورسم را تشکیل می‌دهند (اقتصادی، محیطی، اجتماعی و فرهنگی) مبنایی برای نظریه اجتماعی - توسعه‌ای گردشگری که از نظریه تبادلات اجتماعی ریشه گرفته است می‌باشد (Yoon et al, 2001). بر اساس نظریه اجتماعی - توسعه‌ای نظارت در خصوص گردشگری توسط جوامع محلی بر توسعه ادراک ساکنین محلی از اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی تأثیر می‌گذارد. (Perdue et al, 1990; AP, 1992; Gursoy et al, 2002). منافع اقتصادی خواه منافع بالفعل و یا مورد انتظار باشد، حمایت‌هایی را برای توسعه گردشگری فراهم می‌سازد (Akisz et al, 1996; Perdue et al, 1990). این قطعی‌ترین رابطه به‌حساب می‌آید. اما برخی پژوهش‌ها همچنین ارتباط مثبتی بین حمایت از گردشگری و ادراک از منافع اجتماعی و فرهنگی (Besculides et al, 2002; Yoon et al, 2001; Lankford and Howard, 1994) و همچنین محیطی (Yoon et al, 2001; Hillary et al, 2001) را دریافت‌اند.

1. Community attachment
2. Growth-machine
3. Social exchange

مطالعه حاضر عمدتاً ترکیبی از سه رویکرد فوق است و به نظر می‌رسد رویکردهای مبادلات اجتماعی، الحاق اجتماعی و رویکرد ماشین رشد زمینه‌های مناسبی برای بحث فراهم می‌سازد.

روش پژوهش

روش تحقیق در این مطالعه ماهیتی اکتشافی دارد، که به روش کیفی با استفاده از تکنیک SWOT انجام پذیرفته است. در فرآیند جمع‌آوری داده‌های موردنیاز و با توجه به ماهیت تحقیق، کارگاه‌های مشاورتی به شیوه گروه متمرکز (کانونی) متشکل از ۹-۱۲ نفر از افراد واجد صلاحیت در سه بخش مردم محلی، مدیران محلی و متولیان جاذبه‌های گردشگری منطقه تشکیل گردید که شرکت‌کنندگان در این کارگاه‌ها نسبت به تبیین نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید فعالیت‌های گردشگری کنونی ا همفکری نمودند. بر این اساس اثرات گردشگری در سه حوزه اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی^۵ زیست‌محیطی، مورد تحلیل قرار گرفت. پس از تدوین ماتریس‌های مربوط به تحلیل SWOT، دیدگاه‌های سه گروه مورد مطالعه به شیوه توافق سنجی بررسی و در نهایت راهبردهای متناسب منطبق بر اهداف مطالعه استخراج و معرفی گردید.

قلمرو پژوهش هفت روستا از دهستان سولقان در بخش کن که در کوه‌های شمال غرب تهران قرار دارد، می‌باشند، فاصله بسیار نزدیک این منطقه و تا حدودی پیوستگی آن به شهر تهران در کنار برخورداری منطقه از جاذبه‌های متنوع و متعدد، موقعیت ممتازی به این منطقه داده است. روستای سولقان مرکز دهستان سولقان محسوب می‌شود. در این پژوهش روستاهایی که به‌نوعی دارای جاذبه گردشگری بوده‌اند، انتخاب شدند. این روستاها عبارت‌اند از: امامزاده داوود، سولقان، کشار علیا، کشار سفلی، رندان، کیگا و سنگان که دارای طیف گسترده‌ای از جاذبه‌های فرهنگی - زیارتی، طبیعت‌گردی، گردشگری پیرا شهری و کوهنوردی می‌باشند.

در این مقاله از برنامه‌ریزی راهبردی جهت تعیین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر نظام گردشگری پیرا شهری استفاده شده است. رویکرد مدیریت استراتژیک بر تعامل مدیران در سطوح مختلف و جامعه محلی در برنامه‌ریزی و اجرا تأکید دارد. بر این مبنا، مهم‌ترین نقاط قوت و فرصت در این روستاها به‌منظور ۱. طرح راهبردهای تهاجمی بر اساس بهره‌گیری از نقاط قوت و مزیت‌های رقابتی روستا ۲. تبیین مهم‌ترین فرصت‌های پیش رو در جهت رفع نقاط ضعف درون روستا از طریق ارائه راهبردهای بازنگری به‌منظور تخصیص مجدد منابع؛ ۳. طرح مهم‌ترین قوت‌های درون ناحیه‌ای به‌منظور رفع تهدیدهای برون ناحیه‌ای، با تأکید بر راهبردهای تنوع‌بخشی در جهت رفع نیازمندی‌های روستا و همچنین ۴. طرح راهبردهای تدافعی به‌منظور رفع آسیب‌پذیری روستا شناسایی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

بحث و یافته‌ها

الف) مردم محلی

بخش قابل توجهی از روستاییان کن، در بخش کشاورزی مشغول به فعالیت هستند. فعالیت‌های کشاورزی عمدتاً بر محوریت باغداری استوار است، دلیل اصلی این وضعیت، کوهستانی بودن منطقه و محدودیت اراضی کشاورزی می‌باشد. در این رابطه تعداد ۱۲ نفر از ساکنان محلی که با گردشگران و فعالیت‌های مرتبط با گردشگری ارتباط بیش‌تری داشتند، به شیوه گلوله برفی انتخاب شدند.

ب) مدیران محلی

این گروه از مشارکت‌کنندگان در پژوهش را ۱۰ نفر از مسئولین محلی (دهیاری، شورای اسلامی و بخشداری) تشکیل می‌دهند که از روستاهای نمونه انتخاب و در روستای مرکزی در پژوهش مشارکت کردند.

ج) متولیان جاذبه‌های گردشگری

این گروه از مشارکت‌کنندگان را کسانی تشکیل می‌دادند که به صورت رسمی از سوی سازمان‌های مسئول مانند میراث فرهنگی و سازمان حج و زیارت به عنوان متولی منصوب شده‌اند و یا از سوی مردم محلی برای این مسئولیت انتخاب شده‌اند. در این خصوص ۹ نفر از متولیان گردشگری مورد پرسش قرار گرفتند.

مجموعه عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر توسعه گردشگری در روستاهای کن - سولقان در ابعاد مختلف توسعه پایدار روستایی (اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و اکولوژیکی) مورد مطالعه قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۱، آمده است.

جدول شماره ۱. ماتریس تحلیل SWOT گروه مردم محلی (۱۲ نفر)

نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)	
S۱- بهبود خدمات عمومی	W۱- نبود پارکینگ مناسب	
S۲- ارتباط مردم با شهرها بیشتر شده است	W۲- شلوغی بیش از حد منطقه	
S۳- توجه بیشتر به روستاها از سوی دولت	W۳- مهاجرت روستاییان به شهرها	
S۴- ارتقاء آگاهی عمومی	W۴- فروش زمین‌های کشاورزی و باغات	
S۵- افزایش مشارکت مردم در فعالیت‌های اجتماعی	W۵- نبود راه ارتباطی مناسب	
S۶- درآمدزایی	W۶- نبود محلی برای اسکان گردشگران	
S۷- افزایش قیمت زمین	W۷- کم رونق شدن کشاورزی و باغداری	
S۸- ایجاد فرصت‌های شغلی جدید	W۸- تجاوز به حریم خصوصی روستاییان از سوی گردشگران	
S۹- کمک به ایجاد مشاغل جدید	W۹- افزایش خانه‌های دوم و حضور افراد غیربومی در سطح روستا و منطقه	
S۱۰- توسعه اشتغال موجود	W۱۰- تخریب محیط زیست	
S۱۱- بهبود شکل ظاهری روستا	W۱۱- برهم خوردن آسایش مردم محلی	
S۱۲- بهبود مسائل بهداشتی	W۱۲- افزایش مهاجرت جوانان به شهر	
S۱۳- برخورداری زنان از موقعیت بهتر	W۱۳- تغییر آداب و سنت‌های بومی منطقه	
فرصت (O)	تهاجمی (SO)	بازنگری (WO)

تدافعی (WT)	تنوع (TS)	تهدید (T)
<p>WO۱- احداث پیست اسکی و تله کابین در منطقه به منظور حضور گردشگران در تمامی فصول.</p> <p>WO۲- تسهیل دسترسی به روستاهای منطقه و بهسازی و بالا بردن کیفیت راههای پیرا شهری</p> <p>WO۳- ایجاد مراکز اقامتگاهی و خدماتی- رفاهی مناسب و با استاندارد بالا در منطقه برای گردشگران</p> <p>WO۴- بازنگری و توسعه نهادها و سازمانهای مرتبط در منطقه برای آموزش مردم و گردشگران به منظور بهره‌گیری بهینه و هدفمند از منافع و آثار مثبت گردشگری</p> <p>WO۵- نصب تابلوهای راهنما و اطلاع‌رسانی به گردشگران</p> <p>WO۶- بهبود شبکه حمل‌ونقل گردشگران در سطح منطقه</p>	<p>SO۱- استفاده از نیروی متخصص و باتجربه به منظور ایجاد تشکلهای تعاونی مردمی</p> <p>SO۲- ترویج و آموزش گردشگری از طریق نشست‌ها و جلسه‌های مختلف با مردم منطقه</p> <p>SO۳- تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این صنعت</p> <p>SO۴- ایجاد مشاغل جدید در سطح روستاها</p> <p>SO۵- آموزش جوانان پیرا شهری و به خدمت گرفتن آنان در بخش گردشگری به منظور کاهش مهاجرت و افزایش درآمد آنها</p> <p>SO۶- شناسایی و بهره‌گیری از جاذبه‌ها، فرآورده‌ها و دیگر مزیت‌های نسبی گردشگری این نواحی از جمله (آبشار سنگان، امامزاده داوود، چشمه‌ها و غیره) جهت رقابت با سایر مناطق تفریحی</p>	<p>O۱- بالا رفتن توان اقتصادی منطقه</p> <p>O۲- دسترسی و ارتباط بیشتر منطقه با شهر</p> <p>O۳- بهبود وضعیت اجتماعی زنان</p> <p>O۴- افزایش آزادی</p> <p>O۵- افزایش تمایل خانواده‌ها به تحصیل دختران</p>
<p>WT۱- مشارکت و سرمایه‌گذاری دولت در زمینه توسعه فعالیت‌های گردشگری در منطقه</p> <p>WT۲- خدمات‌رسانی بیش‌تر و بهتر دولت در زمینه امور زیربنایی نظیر راه‌های ارتباطی، آب، برق و تأسیسات ورزشی و بهداشتی</p> <p>WT۳- رواج فرهنگ گردشگری در منطقه و معرفی گردشگری به‌عنوان یک صنعت سودمند.</p> <p>WT۴- آگاهی بخشی به جوامع محلی به منظور کاهش اثرات منفی گردشگری نظیر فساد و درگیری، بالا رفتن سطح توقعات و غیره</p> <p>WT۵- تبلیغ از طریق تهیه بروشور، عکس و کارت‌پستال از جاذبه‌های پیرا شهری منطقه و توزیع آنها میان گردشگران</p> <p>WT۶- آموزش و اطلاع‌رسانی به مردم در نحوه برخورد با گردشگر به منظور جلوگیری از تعارض بین گردشگران و مردم</p> <p>WT۷- تدوین قوانین و مقررات ویژه جهت استفاده بهینه از جاذبه‌ها و فرآورده‌های گردشگری و جلوگیری از تخریب، آلودگی و از بین رفتن این منابع</p>	<p>TS۱- اعمال قوانین و مقررات به منظور کاهش سرمایه‌گذاری افراد غیربومی</p> <p>TS۲- توجه بیش‌تر دولت به مردم محلی از طریق دادن وام و تسهیلات بانکی به منظور افزایش سرمایه مردم محلی</p> <p>TS۳- تنوع‌بخشی به امکانات، فعالیت‌ها و خدمات گردشگری به منظور جلب رضایت گردشگران و بالطبع افزایش تعداد گردشگران در بخش کن</p> <p>TS۴- به‌کارگیری طبقات مختلف مردم در فعالیت‌های مختلف</p> <p>TS۵- تنوع‌بخشی و توسعه برنامه‌های تبلیغاتی برای معرفی جاذبه‌های طبیعی و انسانی، خصوصیات بارز فرهنگی، معماری و آداب‌ورسوم پیرا شهری و شرکت در جشنواره‌ها، نمایشگاه‌ها و سمینارها به‌طور فعالانه.</p> <p>TS۶- تأمین امنیت مکان‌های گردشگری جهت جلوگیری از بروز تخلفات اجتماعی و سایر تخلفات.</p>	<p>T۱- افزایش اختلافات درون خانواده‌ها</p> <p>T۲- ناامنی بیشتر در منطقه</p> <p>T۳- افزایش درگیری و دعوا بین گردشگران و ساکنان محلی</p> <p>T۴- افزایش جرم و جنایت</p> <p>T۵- افزایش ناهنجاری‌های فرهنگی و اجتماعی</p> <p>T۶- افزایش تصادفات جاده‌ای</p> <p>T۷- فروش اراضی کشاورزی و باغی و احداث ویلا</p> <p>T۸- تغییر بافت سنتی روستا و ترویج ساختمان‌سازی به سبک شهرها و معماری جدید</p> <p>T۹- کاهش امنیت بخصوص برای زنان و دختران</p> <p>T۱۰- کمبود سرمایه محلی</p> <p>T۱۱- از بین رفتن زبان بومی</p> <p>T۱۲- تقلید گرای و تغییرات فرهنگی</p>

با توجه به داده‌های جدول فوق ملاحظه می‌گردد که مردم محلی به‌خوبی قادر به درک پیامدهای مثبت گردشگری می‌باشند و مزایای اقتصادی حضور گردشگران را می‌دانند و به‌خوبی به فواید اقتصادی گردشگری اشاره می‌کنند، این امر نشان می‌دهد که آنان توانسته‌اند در فواید گردشگری مشارکت داشته و از آن بهره‌مند شوند و به همین دلیل از توسعه آن حمایت و پشتیبانی می‌کنند.

جدول شماره ۲. ماتریس تحلیل SWOT گروه مدیران محلی (۱۰ نفر)

ضعف (W)	قوت (S)	
<p>W۱- در ایام شلوغ (آخر هفته) باعث درگیری های محدودی شده است</p> <p>W۲- عدم همکاری مردم محلی برای توسعه گردشگری</p> <p>W۳- عدم حمایت سازمان های ذی ربط</p> <p>W۴- نداشتن قدرت اجرایی دهیاران برای مدیریت فعالیتهای گردشگری</p> <p>W۵- از بین رفتن و تضعیف مالکیت مردم محلی</p> <p>W۶- حضور گردشگر در سطح منطقه فاقد برنامه ریزی و مدیریت مطلوب است</p> <p>W۷- ضعف امکانات مناسب برای گردشگران</p> <p>W۸- مشکل پارکینگ خصوصاً در ایام شلوغ</p> <p>W۹- ترافیک شدید در ایام شلوغ</p> <p>W۱۰- مشکلات دسترسی به اماکن زیارتی به دلیل معابر نامناسب</p>	<p>S۱- افزایش درآمد</p> <p>S۲- افزایش قیمت املاک</p> <p>S۳- کاهش مهاجرت</p> <p>S۴- ایجاد فرصت های جدید شغلی خصوصاً در عرصه خدماتی</p> <p>S۵- شناخته شدن منطقه برای گردشگران و مسئولین</p> <p>S۶- افزایش توجه دولت به منطقه</p> <p>S۷- ایجاد منابع جدید درآمدی برای روستاییان</p> <p>S۸- بهبود خدمات و تسهیلات زیربنایی منطقه</p> <p>S۹- بازار جدید فروش محصولات زراعی و باغی در سطح منطقه ایجاد شده است</p>	<p>درونی</p> <p>بیرونی</p>
بازنگری (WO)	تهاجمی (SO)	فرصت O
<p>WO1- ساماندهی ساخت وسازها</p> <p>WO۲- جلوگیری از ساخت وسازهای غیرمجاز</p> <p>WO۳- ساخت پارکینگ</p> <p>WO۴- اجرای طرح های هادی و عمرانی به منظور بهبود بافت فیزیکی و کالبدی روستاها</p>	<p>SO1- نظارت بر خرید فروش اراضی</p> <p>SO۲- جلوگیری از تغییر کاربری اراضی</p> <p>SO۳- ارائه آموزش های مرتبط به پیرا شهری آن و گردشگران در زمینه های مختلف</p> <p>SO۴- تشویق به سرمایه گذاری در سطح منطقه</p> <p>SO5- ارائه طرح های عمرانی به منظور جذب کارآفرینان محلی</p> <p>SO۶- ساماندهی بنگاه های اقتصادی مرتبط با گردشگری</p>	<p>O۱- بهبود روابط اجتماعی و افزایش مرادبات با شهر و سایر روستاها</p> <p>O۲- افزایش قیمت املاک در سطح منطقه</p> <p>O۳- بهبود تسهیلات و امکانات زیربنایی مانند جاده، اورژانس و..</p> <p>O۴- بالا رفتن سطح آگاهی های عمومی مردم</p> <p>O۵- شناخته شدن و معروف شدن منطقه برای مردم غیر محلی</p> <p>O۶- کاهش مهاجرت روستاییان</p> <p>O۷- بهبود وضعیت اقتصادی مردم منطقه</p>
تدافعی (WT)	تنوع (TS)	تهدید (T)
<p>WT1- ساماندهی ساخت وسازها</p> <p>WT ۲- نظارت بر خرید و فروش اراضی</p> <p>WT۳- تأمین امنیت جاده های ارتباطی از طریق حضور پلیس راهنمایی و رانندگی</p> <p>WT۴- احداث مراکز امداد جاده ای و اورژانس</p> <p>WT۵- حمایت از بخش کشاورزی</p> <p>WT۶- جلوگیری از حضور صنایع آلاینده محیط زیست</p> <p>WT۷- تأمین مراکز برای ارائه مایحتاج گردشگران</p> <p>WT۸- تعبیه اماکنی برای جمع آوری زباله</p>	<p>TS1- تأمین امنیت اجتماعی منطقه</p> <p>TS۲- جلوگیری از حضور دلالان و واسطه ها</p> <p>TS3- احداث بازار و مراکز فروش محصولات منطقه در مسیر گردشگران</p> <p>TS4- جلوگیری از تغییر کاربری اراضی کشاورزی</p> <p>TS۵- آموزش عمومی در زمینه گردشگری به منظور رفع مخالفت ها با حضور گردشگران</p>	<p>T۱- افزایش ناامنی و ناهنجاری های اجتماعی در سطح منطقه</p> <p>T۲- گسترش فعالیت دلالان و فرصت طلبان در سطح منطقه</p> <p>T۳- تضعیف سنت ها و آداب فرهنگی و بومی</p> <p>T۴- تخریب محیط زیست منطقه</p> <p>T۵- تضعیف کشاورزی</p> <p>T۶- تشدید اختلافات در ارتباط با مالکیت اراضی در سطح منطقه</p> <p>T۷- افزایش شکاف بین روستاهای دارای گردشگر و فاقد گردشگر از نظر اقتصادی</p> <p>T۸- مخالفت بخشی از جامعه با حضور گردشگران</p>

متولیان امر گردشگری نیز به دلیل بر خور داری از نفوذ بیشتر جهت سیاست گذاری و اجرای پروژه ها در پژوهش ما اهمیت داشته و مشارکت نمودند. که جدول ۳ بر اساس نظرات این گروه تدوین گردید.

جدول شماره ۳. ماتریس تحلیل SWOT گروه متولیان جاذبه های گردشگری (۹ نفر)

ضعف (W)	قوت (S)	
W۱-درآمد حاصل از نذورات توسط اداره اوقاف جمع آوری و در اختیار مسئولین محلی قرار نمی گیرد W۲-افزایش درگیری در روستا W۳-نارضایتی برخی روستائیان W۴-آلودگی رودخانه W۵-عدم توجه به مسائل بهداشتی	S۱-بازسازی جاذبه ها S۲-بهبود وضعیت اقتصادی روستائیان S۳-معروف شدن منطقه S۴-ایجاد درآمد S۵-بهبود وضعیت جاده و راه های ارتباطی	
بازنگری (WO)	تهاجمی (SO)	فرصت (O)
WO۱-تخصیص بخشی از درآمد جاذبه ها به منطقه WO۲-استفاده از امکانات و درآمدهای مرتبط با گردشگری برای سرمایه گذاری در زیرساخت ها WO۳-ارائه آموزش های بهداشتی و زیست محیطی به پیرا شهری آن و گردشگران	SO۱-اطلاع رسانی و تبلیغات به منظور جذب گردشگران در سطح ملی و حتی بین المللی SO۲-کمک به گسترش بنگاه های اقتصادی مرتبط با گردشگری SO۳-نظارت بیش تر دستگاه های مسئول به منظور بهبود وضعیت جاذبه ها SO۴-اجرای طرح های هادی و سایر طرح های عمرانی به منظور بهبود وضعیت فیزیکی و کالبدی روستاها	O۱-بهبود خدمات عمومی O۲-ارتباط مردم با شهرها بیشتر شده است O۳-توجه بیشتر به روستاها از سوی دولت

طبق جدول های شماره ۱، ۲ و ۳، روستاهای کن با تعداد ۲۷ قوت داخلی در مقابل ۲۸ نقطه ضعف داخلی و تعداد ۱۵ فرصت خارجی در برابر ۲۲ تهدید خارجی شناسایی شده است. در مجموع تعداد ۴۲ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت ها و ۵۰ نقطه ضعف و تهدید به عنوان محدودیت ها و تنگناهای پیش روی روستاهای کن جهت توسعه گردشگری شناسایی شده است. این در حالی است که مردم محلی تهدید بیش تری را از جانب گردشگری احساس می کنند.

پس از تشکیل ماتریس عوامل درونی و عوامل بیرونی مؤثر بر گردشگری پیرا شهری، به منظور مشارکتی کردن تحقیق، با استفاده از پرسشنامه ای که در آن سؤالات به شکل طیف لیکرت طراحی شده بود، نظرات سه گروه مشارکت کننده در تحقیق در مورد اهمیت هر یک از عوامل در توسعه گردشگری روستاهای کن ارزیابی و بر اساس امتیازات اولویت بندی گردید که به ترتیب در جدول های ۱ تا ۳، آورده شده اند.

با توجه به جداول فوق ملاحظه می گردد که اگر چه سه گروه مشارکت کننده در موارد بسیاری با هم توافق نظر دارند. اما اولویت مسائل از نظر آن ها متفاوت است. به طوری که در نقاط قوت از دید مردم محلی بهبود خدمات عمومی، ارتباط با شهر مهم ترین نکات بوده است. اما مدیران محلی افزایش درآمد و افزایش قیمت املاک و کاهش مهاجرت را مهم تر دانسته اند، این در حالی است که متولیان امر گردشگری از زاویه دیگر مهم ترین نقاط قوت را بازسازی جاذبه ها، بهبود وضعیت اقتصادی روستائیان و بهبود جاده ها و راه های ارتباطی بر شمرده اند. با این وجود هر سه گروه در جلب توجه بیش تر دولت به روستا و شناخته شدن منطقه، به دلیل توسعه گردشگری به عنوان قوت، اتفاق نظر داشتند.

در رابطه با فرصت هایی که گردشگری فراهم ساخته بین سه گروه همگرایی بیش تری در نظرات دیده می شود. به گونه ای که افزایش ارتباط با شهر و پیوستگی رابطه شهر با روستا و شناخته شدن منطقه فرصت های مهمی بود که هر سه گروه بدان اشاره کرده بودند. اما تأکید مردم بر موضوعات اجتماعی، مدیران بر افزایش قیمت اراضی در منطقه و بهبود امکانات زیربنایی و تأکید متولیان گردشگری بر بهبود خدمات عمومی از نکات مهم در معرفی فرصت ها بود.

نکته جالب توجه این که در بیان نقاط ضعف گردشگری و آسیب‌هایی که به منطقه وارد شده اتفاق نظر بیش‌تری وجود دارد و هر یک از گروه‌ها از زاویه متفاوتی به این ضعف‌ها نگریده‌اند مثلاً برای مردم محلی نبود پارکینگ، شلوغی بیش‌ازحد در اواخر هفته، عدم احترام به مالکیت خصوصی روستائیان، از بین رفتن آرامش آنان، مهاجرت روستائیان و رها شدن اراضی کشاورزی بسیار مهم بوده و برای مدیران نیز مواردی هم‌چون درگیری در اواخر هفته بین مردم و گردشگران، عدم حمایت مردم محلی و سازمان‌های مربوطه، ضعف مدیریت و نداشتن قدرت اجرایی برای مدیریت مهم بوده است. اگر چه آنان از مشکلات زیربنایی و معابر نامناسب نیز آگاه بودند. اما نکته مهمی که به نظر مدیران ضعف محسوب می‌شود، عدم بازگشت منافع حاصل از نذورات، افزایش درگیری و نارضایتی مردم و بروز مسائل بهداشتی بوده است. هم‌چنین متولیان نیز به نکاتی اشاره کرده‌اند که مدیران و مردم محلی آن‌ها را به عنوان ضعف ذکر کرده بودند از جمله فقدان پارکینگ مناسب، شلوغی بیش‌ازحد و تبدیل زمین‌های کشاورزی به خانه‌های دوم. بدین ترتیب به نظر می‌رسد بین نظرات مردم محلی و مدیران محلی توافق بیش‌تری در خصوص ضعف‌های حاکم بر گردشگری پیرا شهری وجود دارد، ولی متولیان امر به مسائل از دید کلی‌تر و اجرایی می‌نگرند. جمع نظر سه گروه نگرش جامعی در خصوص وضعیت گردشگری و راهبردهای توسعه آن در منطقه می‌دهد.

راهبردها و راهکارهای توسعه گردشگری در سولقان

در ادامه با ترکیب نقاط قوت (S) و فرصت (O) راهبردهای (SO)؛ با ترکیب نقاط ضعف (W) و فرصت‌ها (O)، راهبردهای (WO)؛ با ترکیب نقاط قوت (S) و تهدیدها (T) راهبردهای (ST) و با ترکیب نقاط ضعف (W) و تهدیدها (T)، راهبردهای (WT)، تدوین و ارائه می‌گردد. این راهبردها در جدول‌های شماره ۳-۱، آورده شده‌اند.

نکته قابل توجه این که راهبردهای تهاجمی موردنظر بیش‌تر بر جلب مشارکت جوامع محلی از طریق آموزش دادن آنان و به‌خصوص گسترش کارآفرینی جوانان و جلب سرمایه‌گذاری‌ها مبتنی است و این امر در کنار تقویت جاذبه‌ها و بهبود زیرساخت‌ها امکان‌پذیر است. ساماندهی ساخت‌وسازها، اجرای طرح‌های هادی و بهسازی کالبدی روستاها و ایجاد مراکز اقامتی - پذیرایی از مهم‌ترین راهبردهای بازنگری در بین سه گروه مشارکت‌کننده بوده است. در خصوص راهبرد تنوع‌بخشی در بین مردم محلی بر مشارکت بیش‌تر آنان و کاهش سهم سرمایه‌گذاران بیرونی و حمایت از سرمایه‌گذاران محلی تأکید شده و در بین مدیران و متولیان، تأمین امنیت منطقه و جلوگیری از تغییر کاربری اراضی موردتوجه بوده است. مهم‌ترین نکات در خصوص راهبردهای تدافعی تقویت نقش دولت در سرمایه‌گذاری و خدمات‌رسانی و تقویت زیرساخت‌ها، تدوین قوانین دقیق و جلوگیری از صنایع آلاینده و آلودگی محیط‌زیست و تأمین امنیت بوده است.

نتیجه‌گیری

توسعه گردشگری در روستاهای کوهستانی راهبردهای خاص خود را می‌طلبد. مهم‌ترین بخش برنامه‌ریزی راهبردی را تجزیه و تحلیل عوامل درونی و بیرونی و شناسایی پتانسیل‌ها و محدودیت‌های منطقه تشکیل می‌دهد. از طرق تجزیه و تحلیل این عوامل، تعداد ۴۲ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و ۵۰ نقطه ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌ها و تنگناهای پیش روی این روستاها جهت توسعه گردشگری شناسایی شد. بنابراین می‌توان گفت که سطح آسیب‌پذیری روستاهای سولقان در برابر گردشگری در مقایسه با توان و قابلیت آن بالاتر است.

ماتریس نقاط قوت، فرصت‌ها، ضعف‌ها و تهدیدها از نظر سه گروه مشارکت‌کننده در تحقیق (جدول‌های شماره ۳-۱) هم‌سویی بیش‌تر نظرات بین مردم محلی و مدیران و تفاوت در نگرش در بین متولیان گردشگری را نشان می‌دهد. این هم‌سویی بیانگر آن است که جوامع محلی به همراه مدیران محلی از درک عمیق‌تر و واقع‌بینانه‌تری نسبت به بیرونی‌ها برخوردارند. این در حالی

است که این گروه بر تأمین زیرساخت‌ها برای توسعه هر چه بیش‌تر گردشگری تأکید داشتند. این امر مصداقی است بر تأکید رویکرد ماشین رشد که توسعه گردشگری را حاصل خواست نیروهای قدرتمند شهری و علائق گروه‌های نخبه می‌داند. از سوی دیگر تفاوت در نگرش‌ها در خصوص نقاط قوت و ضعف که برگرفته از نیازها و عملکردهای متفاوت است، منجر به ارائه راهبردهای متفاوتی می‌شود که هر کدام از ابعاد خاصی به برنامه‌ریزی گردشگری در مناطق پیرا شهری پرداخته است. به‌طوری‌که مشارکت مردم محلی و مسائل اجتماعی فرهنگی مهم‌ترین مسائل جوامع محلی را تشکیل می‌دهد.

موضوعات اقتصادی و تغییر کاربری اراضی و ساخت‌وسازهای غیراصولی مهم‌ترین موضوع مدیران محلی بوده است. بهسازی کالبدی، بهبود زیرساخت‌ها و بازاریابی نیز مهم‌ترین مسائل متولیان گردشگری را تشکیل می‌دهد. جلب توجه دولت به روستاها جهت گردشگری و شناخته شدن منطقه از جمله مزیت‌های گردشگری است که هر سه گروه بدان اشاره داشتند. هم‌چنین فقدان فضای مناسب برای پارکینگ، کاهش آسایش عمومی روستائیان، کاهش امنیت اجتماعی و افزایش نارضایتی‌ها از جمله مسائلی بود که هر سه گروه بر آن تأکید داشتند.

راهبردهای تهاجمی موردنظر غالباً بر جلب مشارکت بیش‌تر جوامع محلی، راهبرد بازنگری بر ساماندهی ساختارهای فیزیکی تأکید داشته و در راهبرد تنوع‌بخشی نیز برافزایش سهم مردم محلی در سرمایه‌گذاری و تأمین امنیت منطقه اشاره شده و مهم‌ترین نکات در خصوص راهبردهای تدافعی تقویت نقش دولت در سرمایه‌گذاری و خدمات‌رسانی و تقویت زیرساخت‌ها، تدوین قوانین دقیق و جلوگیری از صنایع آلاینده و آلودگی محیط‌زیست بوده است.

همان‌طور که مشاهده می‌شود مردم شناخت خوبی از پیامدهای حضور گردشگران در منطقه دارند. آنان به‌خوبی قادر به درک مزایای مثبت اقتصادی حضور گردشگران هستند و این امر نشان از بهره‌مندی اقتصادی آنان از گردشگری است که به‌نوعی بر اساس رویکرد تبادلات اجتماعی با نتایج تحقیق‌های گوروسی و همکاران (۲۰۰۲)؛ سلیمانی و همکاران (۱۳۸۸) همخوانی دارد. اما نکته قابل توجه این است که مردم محلی دل‌مشغولی‌ها و نگرانی‌های زیادی نیز خصوصاً در حوزه اجتماعی و فرهنگی دارند که نیاز به برنامه‌ریزی و ساماندهی فعالیت‌های مرتبط با گردشگری را در سطح منطقه برای کاهش این پیامدهای منفی احتمالی دوچندان می‌سازد. لانکفورد (۱۳۹۴) نیز در مطالعاتش به نتایج مشابهی رسید. یکی از راه‌کارهای که در این میان می‌تواند کارساز باشد، کمک به شکل‌گیری و تقویت تشکل‌های محلی و بنگاه‌های اقتصادی با محوریت خانواده در سطح منطقه است که می‌تواند ما را در نیل به هدف یاری رساند. این نتایج با رویکرد الحاق که از سوی مک کول و مارتین (۱۳۹۴)، مطرح شده و بر ادغام گردشگری در زندگی جوامع محلی تأکید دارد، مطابقت می‌نماید. بدین ترتیب به نظر می‌رسد ایجاد تشکلی مردم‌نهاد از منتخبین روستایی که نوعی در امر گردشگری نیز درگیر باشند به‌عنوان متولی گردشگری و پل وسط بین مردم محلی و نهادهای برنامه‌ریز و سیاست‌گذار دولتی می‌تواند به مشارکت بیشتر جوامع محلی کمک کرده و از این طریق پایداری گردشگری را تضمین نماید.

منابع

- ۱) ابراهیم‌زاده، عیسی و آقاسی زاده، عبدالله (۱۳۸۸) تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار با استفاده از مدل راهبردی SWOT، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال ۱، شماره ۱، صص. ۱۲۸-۱۰۷.
- ۲) رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و مهدوی، داوود (۱۳۸۴) راهکارهای توسعه گردشگری در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای) فصلنامه علوم انسانی مدرس، دوره ۶، شماره ۲، صص. ۳۳-۴۰.
- ۳) سلیمانی، خدیجه (۱۳۸۸) بررسی نگرش جامعه میزبان در خصوص توسعه گردشگری روستایی، مطالعه نواحی پیرا شهری شهرستان ایذه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین (خوزستان)، گروه ترویج و آموزش کشاورزی.
- ۴) خانی، فضیله و مسعود نیک‌سیرت (۱۳۹۰) برنامه‌ریزی راهبردی طبیعت‌گردی در روستاهای نواحی بیابانی (مورد مطالعه؛ روستای خرانق از توابع شهرستان اردکان، استان یزد)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال ۱، شماره ۴، صص. ۵۵-۴۳.

- ۵) خانی، فضیله (۱۳۹۰) تحلیل جنسیتی از درک آثار گردشگری روستایی، مجله توسعه روستایی، دوره ۳، شماره ۱، صص. ۴۵-۲۵.
- ۶) نوحه‌گر، احمد؛ حسین زاده، محمدمهدی؛ پیراسته، اسماء (۱۳۸۸) ارزیابی قابلیت‌های طبیعت‌گردی جزیره قشم با بهره‌گیری از مدل مدیریت استراتژی SWOT فصلنامه جغرافیا و توسعه، دوره ۷، شماره ۱۵، صص. ۱۷۲-۱۵۱.
- ۷) علیقلی زاده فیروزجایی، ناصر (۱۳۸۶) اثرات گردشگری بر نواحی روستایی، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران.
- ۸) خیاطی، مهدی (۱۳۸۲) توریسم روستایی و تأثیر آن بر جوامع روستایی (مطالعه موردی تایلند)، ماهنامه جهاد، شماره ۲۵۷، صص ۳۰-۴۲.
- 9) Allen, L. & Long, P.T. & Perdue, R. & Rand, Kiselbach. S. (1998) The Impact of Tourism development on Residents Perception of Community Life, Journal of Travel Research, Vol.27, No.1, pp.16-21.
- 10) Besculides, A. & Lee, M.E. & McCormick, P.J. (2002) Residents perceptions of the cultural benefits of tourism, Annals of Tourism Research, Vol.29, No.2, pp.303-319.
- 11) Briedenhann, Wickens. (2004) Tourism routs as a tool for the economic development of rural areas- vibrant hope or impossible dream? Tourism Management, Vol.25, No.1, pp.71-79.
- 12) Byrd ET, Ca´rdenas. DA. & Greenwood, JB. (2008) Factors of stakeholder understanding of sustainable tourism. Hospitality and Tourism Research Vol.8, No.3, pp.192° 204.
- 13) Dadvar- Khani, Fazileh. (2007) Tourism Development and rural community in Iran, in 6th European Conference of Iranian Studies (ECIS), Vienna, September, pp.18-22.
- 14) Dadvar-Khani, Fazileh. (2009) Rural Tourism: A comparable case study in North ° Western countryside of Tehran, in Iranian-France metropolitan conference, university of Caen, France, pp.13-21.
- 15) Donald, G. Reid. & Heather, Mair. & Wanda, George. (2004) Community Tourism Planning: A Self-Assessment Instrument, Annals of Tourism Research, Vol.31, No.3, pp.623-639.
- 16) Ebrahim, Zadehe. Eisah. & Aghasi Zadeh, Abdollah. (2009) Analysis of factors affecting the development of tourism in the coastal area of Chabahar, Using Strategic Model of SWOT, in: Journal of Urban and Regional Studies and Research, first year, No.1, pp.107-128.
- 17) Elliott, DrSheryl. (2008) Education and Training in Tourism: an Historical View Tourism Policy and Planning, pp.365-382
- 18) English Tourism Council. (2002) working for the Countryside: A strategy for rural tourism in England, English Tourism Council and MEW Research, 'Qualitative Research on Rural Tourism in England'. 2001-2005.
- 19) Gursoy, D. C.Jurowski & M. Uysal. (2002) Resident attitudes, A Structural modeling approach, Vol.29, No.1, pp.79-105
- 20) Haldar P. (2007), Rural Tourism Challenges and Opportunities. nternational Marketing Conference on Marketing & Society. pp: 111-129.
- 21) Hillary,R. (2001), Editorial,Corporate Environmental Strategy, Vol.8, Issue 1, 1 April 2001,Pages 1-3.
- 22) Jurowski and Gursoy. (2004), Distance effect on residents attitudes toward tourism. Annals of Tourism Research, Vol.31, No.2).pp 296-312
- 23)
- 24) King,B.A. Brian and A. Milman. (1993), Social impacts of tourism, Host perceptions. Annals of Tourism Research, Vol.20. Pp 650-665
- 25) Lankford,V.S. and Howard. (1994), Attitude and Perceptions toward tourism and rural regional development. Journal of travel research. Pp35-43, <https://doi.org/10.1177%2F004728759403200306>
- 26) Liu, J. C. and T. Var. (1986), Resident attitudes toward tourism impacts in Hawaii. Annals of Tourism Research, Vol.13, No.2, Pp 193-214

- 27) Mayson, P. and J. Cheyne. (2000), Residents attitudes to proposed tourism development. *Annals of Tourism Research*, Vol.27, No.2). Pp 391-411
- 28) Mc cool and martin. (1994), Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, Vol.22, No.3), 29 - 34.
- 29) Mc Gehee, G., N. Anderek and L. Kathleen. (2004), Factors predicting rural residents support of tourism. *Journal of Travel Research*, Vol.43, No.2, Pp 131-140.
- 30) Milman, A. and A. Pizam. (1988), Social impact of tourism on central Florida. *Annals of Tourism Research*, Vol.15, No.2). Pp 191-204.
- 31) Murphy, P. E. (1998), Tourism and Sustainable Development. In: *Global Tourism*. W. F. Theobald. Oxford, Butterworth-Heinmann. Pp 167-193.
- 32) Ozkok, F. Erdem, H. and Harman, S. (2007), Tourism Impacts and Resident Support for Tourism Development: A Research on bozcaada, Turkey. *International Tourism Biennial*. Pp: 231-239.
- 33) Perdue, R.R. Long, T. Patrick and A. Lawrence. (1990), Residence support for Tourism Development. *Annals of Tourism Research*, Vol.17, No.4, Pp 586-599.
- 34) J. Pigram J. (1980) Environmental Implications of Tourism Development, *Annals of Tourism Research*, Vol.7, pp. 554-583
- 35) Roknol-dine- Eftekhari, Abdorreza and Davood Mahdavi. (2005), The Strategy of Tourism Development in Rural Development (Review and analysis, theory framework) In: *Journal of Modares Human studies*, Vol.6, No.2, pp. 23-40.
- 36) Sharpley, Richard. (2002), Rural tourism and the challenge of diversification: the case of Cyprus, *Tourism Management* Vol.23, No.3): 233-244
- 37) Smith, D. M. Krannich and S. Richard. (1998), Tourism dependence and resident attitudes *Annals of Tourism Research*, Vol.25, No.4, Pp 783-802.
- 38) Tatoglu, E. Erdal, F. Ozgur, H. Azakil, S. (2004), Resident Perception of the Impact of Tourism in a Turkish Resort Town. Pp: 745-755.
- 39) Timothy, Dallen J. (2005), Rural tourism business: A North American overview, *Aspects of Tourism*, In: *Rural Tourism and sustainable business*, Channel View Publication, England. Pp 41-62.
- 40) Vanderwerf, J. I. (2008), Creative Destruction and Rural Tourism Planning: The Case of Creemore, Ontario. A thesis presented to the University of Waterloo in the fulfillment of the thesis requirement for the degree of Master of Environmental Studies in Local Economic Development - Tourism Policy and Planning, Waterloo, Ontario, Canada.
- 41) Yoon, Yooshik, Dogan Gursoy, Joseph S. Chen. (2001), Validating a tourism development theory with structural equation modeling *Tourism Management*, Vol.22, No.4, Pages 363-372.